
Розвиток румунської етнології: історія та сучасність

Антоанета Олтяну

УДК 39(498)“312”

Antoaneta Olteanu. Development of Romanian Ethnology: History and Modernity. This paper presents a short history of Romanian scholarship in the field of ethnology, with an emphasis on terminological questions (distinctions between folklore, ethnography, ethnology, anthropology that are made by Romanian scholars and specialists) and different scholarly institutions specializing in ethnology (universities, archives, institutes). It also documents the dawning of the rising interest in folk culture, designates the first collections of folklore, both scientific and private, as well as the main directions of Romanian scholarship in a diachronic perspective.

Antoaneta Olteanu. Dezvoltarea etnologiei românești: istorie și contemporaneitate. Articolul încearcă să prezinte o scurtă istorie a cercetărilor românești din domeniul etnologiei, punând accent pe câteva chestiuni terminologice (distincțiile făcute de către cercetătorii și specialiștii români între folclor, etnografie, etnologie, antropologie...), precum și pe diferitele instituții în care se face o cercetare etnologică autentică (universități, arhive, institute). Articolul prezintă de asemenea momentul de început al creșterii interesului pentru cultura populară, evidențiază primele culegeri de folclor (științifice sau nu), precum și direcțiile principale urmate de cercetătorii români din perspectivă diacronică.

Термінологічні визначення «фольклор», «етнографія», «етнологія», «антропологія»

Румунська етнологічна школа, сформована в XIX ст., довела, що є такою ж послідовною, як і в минулому, спроможною розглядати важливі проблеми, пов'язані з вибором напрямів та предметів дослідження. Слід зазначити, що перші згадки про румунські народні традиції датовано 1716 роком і належать правителю Молдови та видатному вченому князю Дімітрію Кантемиру. Саме він видав книгу «Опис Молдавії», написану латинською мовою.

Як би не змінювався з часом об'єкт дослідження, він, як засвідчують праці румунських теоретиків, стосувався по суті традиційної культури румунського селянина, охоплюючи специфічні елементи як духовної, так і матеріальної культури. Термін «фольклор» у значенні, у якому його вжив В. Томс, увійшов до наукового обігу для визначення народної творчості в цілому. Певний час дослідники для вивчення усної творчості румунського народу вживали термін «етнографія». Згодом об'єкт дослідження було звужено до матеріальної культури (ідеться про описове дослідження). Нарешті, термін «етнологія», очевидно, краще охоплює обидві галузі дослідження – як духовну, так і матеріальну культуру. Упродовж останніх десяти років ведеться дискусія щодо нового терміна – «антропологія», який, поряд з його сучасним розумінням як поняття «фізичної антропології», засобами сучасного етнологічного наукового апарату розкриває реалії суспільного життя, концентруючись переважно на міському середовищі та/або його впливі на життя традиційного села. Водночас дослідники часто звертаються до міської культури зі всіма її реаліями, використовуючи термін «антропологія міста».

Розвиваючись шляхом професіоналізації, аматорства та міждисциплінарних студій, румунські етнологи зробили значний внесок у дослідження та поглиблення галузі, створивши потужну школу, яка і сьогодні базу-

ється на фольклорних реаліях, які ще притаманні життю румунів. Вони продовжують монографічні, порівняльні, типологічні та інші дослідження в цій дуже перспективній сфері.

Узагальнюючі матеріали, напрацьовані фахівцями впродовж тривалого часу, розкривають цілісну картину процесу становлення румунської фольклористики. Перше дослідження в цій царині належить славісту Іону Кіцімії – «Румунські фольклористи та фольклористика» (Бухарест, 1968 р.). Після цього Овідій Бирля написав «Історію румунської фольклористики» (1974) – першу узагальнюючу працю про становлення румунської фольклористики. Важливим внеском в аналіз етнографічних та фольклорних студій стала праця Йордана Датку та Сабіни Строеску «Довідник фольклористів. Румунський літературний фольклор» (Бухарест, 1979 р.), яку згодом Й. Датку перевидав під назвою «Довідник румунських етнологів» (Бухарест, 1998–2001, 2006 рр. Ця книга нараховує понад 1000 сторінок. Заслуга зазначеного видання полягає не лише в аналізі внеску румунських етнологів, більш чи менш відомих, але і в огляді фахових журналів, архівів тощо.

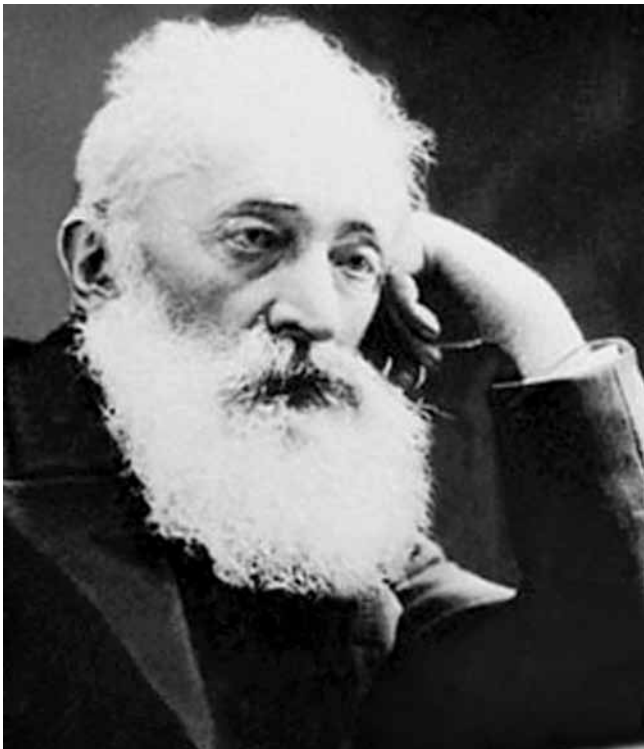
Фольклористичні дослідження аматорів

Перші збірки. Першою збіркою румунського фольклору і водночас першим дослідженням народної прози із зони Оравіци є праця братів Артура й Альберта Скоттів «Румунські казки, надруковані зі вступом про румунський народ та додатком для пояснення казок»¹. Окрім 43-х опублікованих у зазначеному виданні казок, ці автори надрукували в журналі «Hausblätter» (1857–1859) інший, менший за обсягом збірник, що складався з 21-єї казки, анекдотів, легенд. Вони подали також примітки, що стосуються магічних вірувань та практик, відомості про інформаторів.

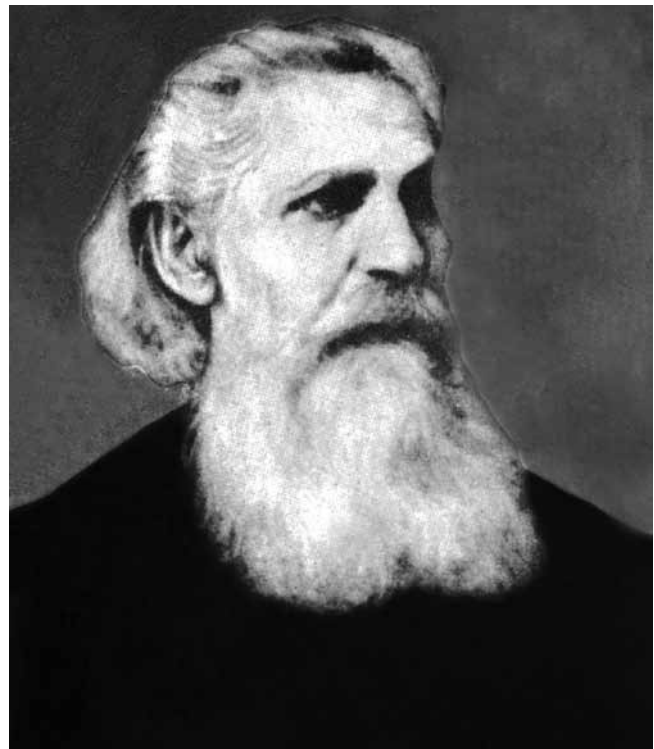
В історії румунської фольклористики тривалий час першість у збиранні румунського фольклору належала поету-романтику Васіле Олександрі, який видав збірник народних віршів, що їх автор уважав

характерними для всіх областей, де проживають румуни, – «Народні вірші. Балади»². Однак така риса автора, як «редагування» фольклорних текстів, викликали з плином часу заперечення у фахівців. В. Олександрі дотримувався принципів німецьких романтиків, які, перебуваючи під впливом гердерівських ідей, вважали, що «косметична» переробка або «відновлення» автентичного фольклорного тексту не є значним відхиленням від беззаперечної оригінальності народної творчості, якій, на їхню думку, робилася велика честь, адже її відносили до категорії духовних творів першої величини. Утім, цьому досліднику належить заслуга введення в науковий обіг народних балад «Міоріца» («*Miorița*») та «Майстер Манолє» («*Meșterul Manole*»), що мають символічне значення для румунського фольклору. Збірку В. Олександрі, яка була генерована європейською романтичною школою, можна вважати актом народження романтичної школи в історії румунської фольклористики.

Масові дослідження. Спочатку дослідження проводили представники сільської інтелігенції, учителі та священники, які не були фахівцями в цій сфері. Вони відгукнулися на заклик провідних учених того часу Атанасіє-Маріана Марієнеску, Богдана-Петрічейка Хаждеу, Грігоре Точілеску, Ніколає Денсушану долучитися до збирання народної духовної спадщини. Серед них – достойні уваги збирачі казок Іон Поп-Ретеганул із Трансильванії, Джордже Кетане з Банату, Константин Редулеску-Кодін з Мусчелу, Штефан Туцеску, священник Теодор Белешел з Олтенії, Іон Бирля з Мараморощини та ін.

Богдан-Петрічейку Хаждеу

Симон-Флоря Маріан

Перша форма систематичного збирання фольклору, яка набувала дедалі більшого поширення і мала підтримку серед ентузіастів-аматорів, завдячувала своїй появі спеціалізованим запитальникам. Інтелектуали, які досліджували фольклор, для систематизації зібраного матеріалу почали укладати такі запитальники. Саме ці перші дослідники, вихідці із середовища аматорів, які завдяки різним методикам зафіксували значну кількість матеріалів, стали згодом науковцями і, викладаючи на кафедрах, створили основи наукового дослідження фольклору.

Серед прізвищ збирачів-аматорів слід виокремити кілька імен. Симон-Флоря Маріан (1847–1907) – священник з Буковини, який невдовзі став професійним збирачем, який не переробляв зібраних текстів. Багато з-поміж його студій є новаторськими в дослідженні певних галузей народної культури. Він став відомим після оприлюднення народних віршів і легенд у праці «Румунські народні заклинання»³. Цією книгою С.-Ф. Маріан привернув увагу до раніше малодослідженої тематики. Коментарі, що супроводжують тексти, містять корисну інформацію щодо перебігу обрядів, термінів та діалектизмів. Фундаментальними для подальших етнографічних досліджень є його монографії «Румунська народна орнітологія» (1883), «Весілля у румунів. Порівняльні історико-етнографічні студії» (1890), «Родини у румунів. Етнографічні студії» (1892), «Похорон у румунів» (1892), «Свята у румунів. Етнографічні студії» (1898–1901), «Комахи у мові, віруваннях та обрядах румунів. Фольклорні студії» (1903) та ін.

Юліу Занне (1855–1924) – інженер за фахом – видав десятитомне зібрання прислів'їв і приказок «Прислів'я румунів»⁴, яке справедливо вважають єдиною такого роду пам'яткою національної літератури. Для реалізації цього твору автор дослідив 294 публікації та отримав допомогу від 340-ка співробітників. Велику колекцію поділено на 23 розділи, прислів'я подано за абеткою, з їхніми варіантами та вказівкою на джерела. Окремо зазначено місце збору інформації, ступінь її поширення, автентичне чи сумнівне походження. Дослідник виявив зв'язок прислів'їв з віруваннями, звичаями, практиками, забобонами, з певними історичними подіями, з іншими фольклорними творами тощо.

Нарешті, потрібно відзначити внесок Єлени Нікуліце-Воронки в систематизацію румунських вірувань («Звичаї та вірування румунського народу»⁵).

Запитальники. За дорученням Міністерства народної освіти Б.-П. Хаждеу уклав запитальники (юридичний – у 1878 р., лінгвістично-міфологічний – у 1884–1885 рр.), призначені для полегшення збирання польових матеріалів. Перший запитальник, поширений серед сільської інтелігенції, містив 400 запитань, присвячених соціально-економічним аспектам румунського села. Відповіді, що були отримані від 38-ми респондентів з 20-ти повітів, наповнили три томи рукописних матеріалів. Другий запитальник, де містилося 206 запитань, був розповсюджений серед більш широкій аудиторії. Отримані відповіді (вісімнадцять томів) складають найбагатший архів фонетики румунської мови, міфології, народних звичаїв, фольклорної та етнографічної лексики, інформації про народні інструменти та технічне приладдя, танці та дитячі ігри. Методичні поради, що були окреслені в цих запитальниках, стосувалися вимог дотримання автентичності. Відповіді інформаторів систематизували та надрукували І. Мушля та О. Бирля у праці «Типологія фольклору з відповідей на запитальники Б.-П. Хаждеу»⁶.

Ще один запитальник, присвячений історичним традиціям та старожитностям країн, у яких проживають румуни, склав Ніколае Денсушану. Перша частина запитальника (1893) вміщує 396 запитань, розділених на 16 груп, друга частина (1895) – 280 запитань, розділених на 33 групи. З методичних вказівок відзначимо вимогу надсилати автентичні тексти, зібрані тільки від старожилів. З фольклорних матеріалів дослідника цікавили переважно історичні перекази, легенди, казки, ліричні пісні, прислів'я, приказки, дитячі ігри та міфологія. Н. Денсушану отримав 1156 відповідей з 930-ти населених пунктів, тексти нараховували майже 16 000 сторінок. Ці матеріали зберігаються в рукописному фонді бібліотеки Румунської академії наук (сімнадцять томів). Частково було надруковано відповіді інформаторів у праці А. Фокі «Народні традиції та ересі кінця ХІХ ст.: відповіді на запитальники Н. Денсушану»⁷. Згодом було опубліковано й інші варіанти фольклорних запитальників, що поповнили робочий інструментарій збирачів етнографічного матеріалу.

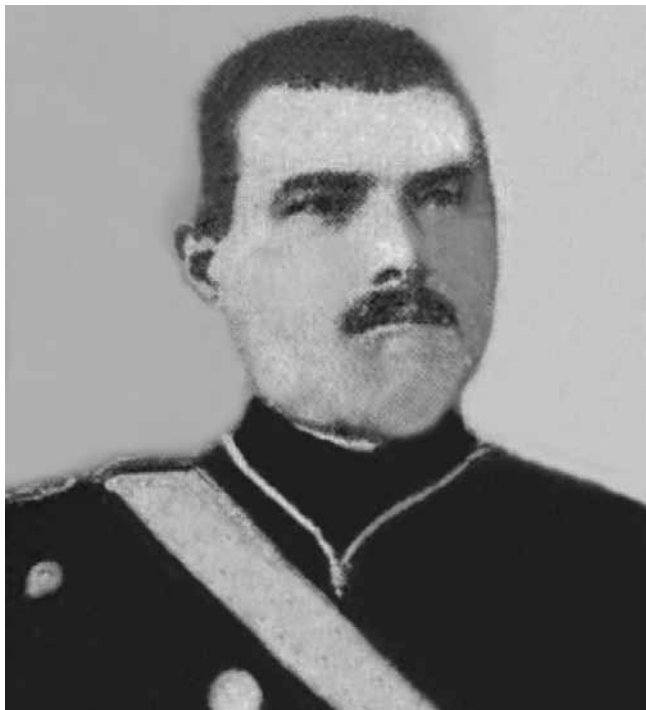
Фольклорні журнали. Тісно пов'язана з діяльністю аматорів-збирачів фольклору і поява журналів, присвя-

чених народним традиціям. Вони стали трибуною для зачинателів дослідження традиційної культури, з їх допомогою передавалися заклики до систематичного збирання фольклору в певних регіонах країни, а також поширювалась інформація про запитальники. Ці журнали були популярними серед шанувальників народної культури, які спочатку самі були простими збирачами, а згодом стали тлумачами і навіть теоретиками румунського фольклору. З-поміж зазначених видань слід назвати «Вечорниці. Журнал для літератури та народних традицій» («*Şezătoarea. Revistă pentru literatură și tradiţiuni populare*»), що виходив у м. Фелтічени в 1892–1929 роках під керівництвом Артура Горовея. Це був перший профільний журнал у Румунії, на сторінках якого друкували цінні фольклорні колекції.

Артур Горовея залишив слід в історії румунської фольклористики своїми працями «Вірування та забобони румунського народу» (1915), «Заклинання румунів» (1931), «Ботаніка румунського народу» (1915 р., у співавторстві з М. Лупеску) та ін. Після виходу у світ 1933 року «Фольклорних знань» А. Горовея про нього можна говорити як про теоретика-фольклориста, хоча на початковому етапі він був, як ми вже зазначили, старанним збирачем та автором численних фольклорних збірок. Удосконалюючись як фахівець, він сприяв підвищенню професійного рівня збирачів, розробивши спеціфічний робочий інструментарій. У 1904 році він видав у Бухаресті «Вказівки та запитальник для збору фольклорних матеріалів». А. Горовея виступив з ініціативою скликати національний конгрес, який мав закласти підґрунтя для створення товариства румунських фольклористів, але ця ідея залишилася нереалізованою.

Журнали, що відіграли важливу роль у розвитку румунської фольклористики ХХ ст.: «Іон Крянге. Журнал мови, літератури та народної творчості» (Бирлад, 1908–1921 рр., ред. Тудор Памфіле); «Джерельце. Журнал музики, народного мистецтва і фольклору» (Бістріца, 1919–1941 рр., ред. Г. Думітреску-Бістріца); «Сільський скарб» (Блаж, 1923–1927 рр., ред. Траян Герман); «Тудор Памфіле. Журнал мови, літератури та народного мистецтва» (Дорогой, 1923–1928 рр., ред. Д. Фуртуне); журнал літератури і фольклору «Фет-Фрумос» (Сучава, 1926–1944 рр., ред. Лека Мораріу). Слід зазначити, що ці журнали мали вплив на різні регіони країни, стимулюючи там збирання фольклору. Важливими матеріалами етнологічного характеру стали і спеціалізовані бібліографії, опубліковані в названих вище журналах, як, наприклад, у журналі «Вечорниці». Першу фольклорну бібліографію склав Лазер Шеїяну в «Історії румунської філології» (1892), вона охоплювала всі фольклорні збірки того часу. Окремі бібліографії було опубліковано в журналах «Дакороманія» («*Dacomania*») (1921–1929), «Щорічник фольклорного архіву» (1930–1945) та «Фольклорний журнал» (1947–1955). Слід зауважити, що лише в 70-х роках ХХ ст. розпочалося видання систематичної бібліографія румунського фольклору: у 1968 році під редакцією А. Фокі було

видано «Загальну бібліографію румунської етнографії та фольклору. 1800–1891». У 2002 році вийшов другий том цієї праці, який охоплював 1892–1904 роки, а згодом – томи, присвячені іншим періодам (1930–1955 рр., ред. Іон Мушля; 1956–1964 рр., 1965–1969 рр., 1970–1995 рр., ред. І. Опрішан).

Тудор Памфіле

Проаналізувавши фахову періодику наших днів, можна побачити, що традиція підтримки місцевих, регіональних чи повітових журналів, присвячених народній творчості відповідного культурного центру, залишається поширеною і сьогодні. Майже всі повітові центри народної творчості, історичні та етнографічні музеї підтримують періодичне видання, у якому друкуються неопубліковані раніше матеріали, поряд з фольклорними студіями, рецензіями тощо. Серед них згадаємо: «Джерело. Журнал етнографії та фольклору» (Джіула, Угорщина, з 1982 р.); «Міоріца. Журнал фольклорної культури» (Кимпулунг Молдавський, з 1991 р.); «Міоріца. Журнал етнографії та фольклору» (Дева, з 1994 р.); «Звичай. Журнал етнології та культурних фактів» (Констанца) та ін.

Професійні дослідження

Поштовх до дослідження фольклору дали романтики, які наслідували своїх колег, німецьких романтиків Гердера та братів Грімм. Це змусило учених приділяти більше уваги цьому виду творчості, який становить не меншу вартість, ніж антична спадщина.

Бухарестський університет. Співзвучні з тенденціями, поширеними в Західній Європі, інституційні дослідження фольклору в Румунії проводилися під знаком романтизму та історичного міфологізму. Бухарестський університет був першим

закладом, у якому приверталася увага до дослідження народної творчості і який зорієнтував представників сільської інтелігенції якнайшвидше долучитися до збирання місцевої фольклорної спадщини.

Порівняльна та історична школи. Богдан-Петрічейку Хаждеу (1838–1907) – відомий дослідник румунської культури – у 1874–1876 роках викладав курс порівняльної літератури, у якому використовував приклади з румунської народної творчості, а в 1893–1894 роках у Бухарестському університеті він викладав перший у Румунії курс фольклору. Б.-П. Хаждеу можна вважати, безсумнівно, засновником румунської фольклористики. Він був не лише справжнім теоретиком, але й авторитетним наставником у збиранні фольклору. Уже тоді він застосовував новітні методи дослідження фольклору: монографічний та порівняльний, вважаючи, що фольклористика – це наука, яка має тісний зв'язок зі спорідненими гуманітарними дисциплінами: літературою, соціологією, історією релігій, правом, історією та лінгвістикою. Б.-П. Хаждеу розумів під фольклором цілісну народну культуру, зі всіма її формами прояву. Він уперше в Румунії розробив класифікацію родів і видів народної літератури. Б.-П. Хаждеу є автором численних студій про історичне коріння видів фольклору (найбільш розробленими були праці, присвячені казкам⁸). Серед інших здобутків Б.-П. Хаждеу назвемо складання національного фольклорного архіву на основі запитальників, які він особисто розробив і розповсюдив серед сільської інтелігенції [I. Юридичні звичаї румунського народу. Програма (Бухарест, 1878 р.); II. Програма для збирання даних стосовно румунської мови (Бухарест, 1884–1885 рр.)]. Численні відповіді інформаторів склали двадцять один том рукописних матеріалів (опубліковані лише частково; див. згадану працю І. Мушлі та О. Бирлі, 1970 р.).

Міждисциплінарні дослідження. Послідовником Б.-П. Хаждеу був О. Денсушану (1873–1938) – професор Бухарестського університету з 1897 року. Продовжуючи традиції Б.-П. Хаждеу в царині румунського фольклору, О. Денсушану досліджував фольклор на стику споріднених філологічних дисциплін. У своїй інавгураційній промові від 29 жовтня 1897 року на філологічному факультеті Бухарестського університету він чітко розмежував фольклор, що досліджує духовну культуру, від антропології, етнографії та діалектології. Оцінюючи колекції, зібрані до початку ХХ ст., він висловився критично, вказуючи на їх невідповідність вимогам часу. О. Денсушану спрямував наукові дослідження в галузі сучасного фольклору на аналіз окремих аспектів життя румунського селянина. Це дало б можливість окреслити загалом систему світосприйняття через аграрний цикл.

Як і Б.-П. Хаждеу, О. Денсушану поставив перед собою низку досить амбіційних завдань, до того ж деякі з них залишаються й досі нездійсненими: видання енциклопедії фольклору, фольклорного й етнографічного атласів та ін.

Окремим аспектом інституціоналізації було заснування спеціалізованих закладів, дослідницьких центрів, а також спеціалізованих журналів, покликаних ширше висвітлювати внесок науковців, які працюють у цій галузі. Так, у 1913 році розпочав діяльність Інститут філології та фольклору. У 1927–1937 роках у ньому виходив журнал «Мова і душа» («*Grai și suflet*»), де було надруковано сім томів фольклорних студій, бібліографічні дослідження, що стали надзвичайно цінним внеском у румунську фольклористику.

Відомий дослідник, співробітник кафедри історії сучасної румунської мови та фольклору Думітру Каракостя (1879–1964) з 1930 року розпочав свою діяльність як теоретик фольклору, прибічник історико-географічного методу. Як член фольклорної комісії Румунської академії наук, Д. Каракостя підтримав укладання збірника румунського фольклору. Протягом привалого часу вчений ґрунтовно досліджував національні балади «Міоріца» (1915–1941) та «Майстер Маноле» (1932–1933). Займаючись типологією фольклору, Д. Каракостя вперше в румунській фольклористиці розробив її теоретичні засади, видавши в 1959 році працю «Проблеми фольклорної типології».

Нова кафедра етнології та фольклору в Бухарестському університеті була сформована під керівництвом видатного професора Мігая Попа (з 1957 р.) – відомого теоретика, учня школи Д. Густі, автора таких праць: «Румунські традиційні обряди» (1967), «Посібник для збирання фольклору» (1967), «Румунський літературний фольклор» (у співавторстві з П. Руксендою, 1976 р.), «Румунський фольклор» (1998). Назвемо імена інших членів кафедри, які передавали молодшим давні університетські традиції. Ніколае Константінеску – засновник сучасної школи румунської етнології, який тривалий час керував цією кафедрою. Він видав такі праці: «Читання фольклорного тексту» (1986), «Родинні зв'язки в традиційних суспільствах. Відображення в румунському фольклорі» (1987). Родіка Зане опублікувала працю «Поетичний код колядок. Принципи класифікації» (2004). Слід згадати також інших співробітників кафедри: Сілвіу Анджелеску, Нарчіса Штіуке, Лучіа Офрім, Адріана Стоїческу. Нині під безпосереднім керівництвом викладачів студенти філологічної та етнологічної секцій мають змогу брати участь у польових дослідженнях. З 2005 року кафедра випускає власний науковий журнал «Сучасні румунські етнологічні дослідження».

Соціологічні дослідження. Окремим напрямом наукових студій стали соціологічні дослідження, започатковані на факультеті соціології. Він пов'язаний з іменем Дімітріе Густі (1880–1955). Д. Густі, з 1910 року професор соціології Ясського університету, у 1920 році був переведений на кафедру соціології Бухарестського університету. Ще перебуваючи у Яссах, він заснував Товариство

соціальної науки та реформи (1918 р., з 1921 р. в Бухаресті воно стало секцією Румунського інституту суспільствознавства), яке видавало журнал «Архів соціальної науки та реформи» (з 1918 р., з 1937 р. – орган Міжнародної федерації соціологічних товариств та інститутів). Інститут суспільствознавства було засновано в 1919 році як інституцію, що пропагувала метод соціологічної монографії в дослідженні села. Ще однією метою Інституту було вивчення світових та європейських наукових реалій, у які мала інтегруватися Румунія. З публікацій Інституту назвемо такі: «Архів соціальної науки та реформи», «Румунська соціологія» та ін. Д. Густі вважають засновником румунської соціологічної школи, яка завдяки дослідженням монографічного типу, здійсненим багатопрофільними командами, запропонувала зовсім інше, комплексне бачення румунського села. Підґрунтям нового методу дослідження стали такі теоретичні праці: Т. Херсень та Х. Стахл «Монографія – теорія і метод» (1934), Д. Густі «Монографічна школа. I. Наука соціальної реальності» та ін. У 1936 році за допомогою своїх співробітників Х. Стахла, Г. Фокші, В. Попа та інших, Д. Густі заснував Музей румунського села в Бухаресті, який досі залишається однією з провідних інституцій, що проводить соціо-етнографічні дослідження в Румунії.

Дімітріе Густі

Дімітріє Густі в Музеї румунського села

З послідовників Д. Густі згадаємо також Траяна Херсеня (1907–1980), який працював в Університеті з 1932 року. Він був учасником монографічних колективів, очолюваних Д. Густі. З його праць (які стали відкриттями у своїй галузі) відзначимо такі: «Література і цивілізація. Спроби літературної антропології» (1976), «Давні форми народної культури. Палеографічне дослідження парубочих гуртів у Країні Олту» (1977), «Різдвяні колядки та обряди». Ще одним видатним учнем Д. Густі є Ернест Берня (1905–1990) – автор праць «Аспекти румунського народного мислення. Додаток до уявлень про простір, час та причинно-наслідкові зв'язки» (1985), «Румунська сільська цивілізація» (2006). У 1935–1940 роках він розробив і читав перший етнологічний курс у Бухарестському університеті.

Під вплив дослідницького напрямку Бухарестської соціологічної школи потрапили й інші відомі фольклористи, які залишили визначні праці: І. Іоніке – «Пагорб Мохула. Аграрна церемонія вінка у Країні Олту» (1943), Р. Вулкенеску – «Юридична етнологія»; «Народні маски» (1970) та ін. Відзначимо також музикознавця К. Бреїлою (про якого буде йти мова далі), який завдяки участі в монографічних дослідженнях став визнаним теоретиком народної музики, видавши працю «Метод фольклорного дослідження» («Музична соціологія», 1931 р.).

Порівняльні дослідження. Окремим дослідницьким напрямом, що утвердився в Бухарестському університеті, став компаративізм. Слідом за Б.-П. Хаждеу, І.-А. Кандря (1872–1950) – професор Університету (з 1916 р.) у 1927–1938 роках член кафедри діалектології та романського фольклору – розробив серію університетських курсів зі значним компаративістським ухилом: «Загальний огляд

румунського фольклору в порівнянні з іншими народами (1933–1934), «Румунський медичний порівняльний фольклор. Загальний огляд. Магічна медицина» (1944).

Деякий час при кафедрі порівняльної філології Бухарестського університету працював Лазер Шейняну – один з корифеїв компаративістської школи в румунській фольклористиці, який видав декілька суттєвих матеріалів, що відіграли значну роль у подальшому розвитку румунських етнологічних студій: «Єле та злі феї у віруваннях румунського фольклору» (1885), «Румунські казки в порівнянні з класичними античними легендами та казками сусідніх народів і всіх романських народів. Порівняльні студії» (1895) – перше порівняльне дослідження казок у світовій фольклористиці.

На факультеті іноземних мов та літератури також працювали видатні постаті, які зробили значний внесок у цю галузь дослідження. На кафедрі славистики Іон Кіцімія (1908–1996) видав книгу «Румунський фольклор у порівняльній перспективі» (1971), а також серію праць, присвячених фольклористиці та історії фольклору.

Авторка цієї статті Антоанета Олтяну з кафедри російської філології стала відомою після виходу у світ серії праць, якими вона продовжувала компаративістську традицію Бухарестського університету, акцентуючи переважно на традиціях та віруваннях сусідів-слов'ян: «Порівняльна міфологія» (1997), «Іпостасі зла у магічній медицині (1998)», «Метаморфози священого. Довідник народної міфології» (1998), «Школа солоніи. Віщування та ворожба в порівняльному контексті» (1999), «Міфологічний довідник. Демони, духи, примари» (2004) та ін. Крім досліджень порівняльного напрямку, А. Олтяну видала серію розвідок, присвячених виключно румунському етнологічному простору: «Календарі румунського народу» (2001, 2009), «Уявлення про простір у румунських народних повір'ях» (2009). Вона вивчала традиційну культуру росіян [«Дні та демони. Російський народний календар і міфологія» (2008)] та болгар [«Дні та демони. Болгарський народний календар і міфологія» (2008)]. З 2010 року А. Олтяну редагує етнологічно-антропологічний журнал «Аліморь», зорієнтований як на румунського читача, так і на закордонного.

Ясський університет. Ще одним закладом, який зробив значний внесок у розвиток порівняльної етнології ще з міжвоєнного періоду, є університет у Яссах. На кафедрі славистики філологічного факультету тут працював відомий учений Петру Карамана (1898–1980). Він є продовжувачем компаративістської традиції Б.-П. Хаждеу та лінгвістичної школи О. Денсушану. Першою його працею з етнологічної тематики була докторська дисертація «Обряд колядування у слов'ян та румунів» (захистив у Кракові в 1933 р., однак опублікував значно пізніше – у 1983 р. – у Бухаресті під назвою «Колядування в румунів, слов'ян та інших народів»). Її продовженням є розвідка «Розколядування на сході та південному сході Європи.

Студії порівняльного фольклору» (написана в 1939 р., опублікована лише в 1997 р. в Яссах). Окремо дослідник займався румунськими баладами. Відомими викладачами-етнологами цього Університету були також Іон Келча – продовжувач густівської монографічної школи, Васіле Адескеліцей, який спеціалізувався на народному театрі та зимових обрядах, а також Петру Урсаке, який написав кілька цінних теоретичних праць: «Фольклорна поетика» (1976), «Вступ до естетики фольклору» (1980), «Етноестетика» (1998), «Приклад Звеличування, або про красу в усній культурі» (2001) та ін.

Університет м. Тімішоара. У цьому закладі на кафедрі фольклору працювали видатні теоретики, з-поміж яких слід назвати Васіле Крецу – автора праці «Фольклорний обряд – відкрита система» (1980). Сьогодні Отілія Хедешан, забезпечуючи фахову підготовку студентів-філологів, переважно досліджує міфологію. Вона видала такі розвідки: «Сім есе про стрігоїв» (1998), «Про дифузну міфологію» (2000), «Лекції про календар. Курс фольклору» (2005), «Фольклор. Що з ним робити?» (2000). Дотримуючись класичної традиції, у Тімішоарі виходить фольклорний журнал «Літературний фольклор» (з 1967 р.) – орган наукового фольклорного гуртка під редакцією Є. Тодорана та Г. Манолеску. З 1999 року координатором журналу є професор О. Хедешан.

Університет м. Клуж-Напока. Названий заклад також має значний досвід у проведенні інституційних фольклорних досліджень. У 1926 році Ромулус Вуя – автор теоретичного дослідження «Етнографія. Етнологія. Фольклор» – уперше в Клужі ввів курс етнології та фольклору. Р. Вуя був також директором Клужського етнографічного музею (з 1923 р.), де розробив і видав запитальник. Інші представники цього Університету – Думітру Поп [автор праць «Аграрні обряди в румунській народній традиції» (1989), «Студії з історії румунської фольклористики» (1997)], Ніколае Бот, Іон Шеуляну [автор розвідки «Народна весільна поезія» (1985)].

Ми зробили акцент на внеску університетських науковців, тому що, насправді, упродовж тривалого часу спеціалізовані дослідження велися виключно в університетському середовищі. Спеціалізовані інститути були засновані пізніше, і в них спочатку працювали професори-філологи провідних університетів. Водночас, як ми наголошували, у румунському культурному просторі наукові інституції займаються виключно польовими дослідженнями, тоді як університети є центрами, що забезпечують, поряд з проведенням польових досліджень, фахову підготовку майбутніх спеціалістів-етнологів.

Румунська академія наук

Румунська академія наук за участі своїх численних комісій (філологічної, історичної, згодом фольклорної) брала участь у кампаніях із пропагування румунської народної творчості. Наприклад, в «Анналах Румунської академії» у 1877 році за ініціативою Б.-П. Хаждеу було опубліковано важливі фольклорні матеріали: 22

новаторські студії та монографії, що свого часу збагатили дослідження румунського фольклору. Крім того, під егідою Академії у 1908 році було засновано спеціальну серію «Із життя румунського народу», у якій до 1929 року було надруковано 39 праць. У цій серії було опубліковано низку фундаментальних фольклорних видань, монографій відомих авторів, зокрема Т. Памфіле: «Румунські загадки», «Дитячі ігри», «Домашнє ремісництво у румунів», «Лікування хвороб у людей, тварин і птахів», «Сільське господарство в румунів», «Свята в румунів. Осінні свята та Різдвяний піст», «Різдво», «Хроматика румунського народу» (у співавторстві з М. Лупеску), «Румунська міфологія» та ін. Праці, що репрезентують дослідницький напрям та інтерпретації фольклорних матеріалів, і нині слугують довідковим матеріалом для румунської фольклористики. Дещо пізніше (1981) було засновано ще одну антологію, що дістала назву «Національна колекція фольклору». На її сторінках вийшли довідкові студії, а саме: А. Амзулеску «Епічна героїчна пісня. Типологія та збірник поетичних текстів» (1981), «Сімейна балада. Типологія та збірник текстів» (1983), С. Іспас, Д. Труце «Любовна лірика. Показчик мотивів та типології» (1985–1989), Г. Суліцяну «Колискова пісня» (1986), М. Кахане, Л. Джеорджеску-Стенкуляну «Пісня зірок та ялинки. Музична типологія» (1988), К. Келін «Усний журнал. Показчик мотивів та типології. Антологія текстів» (1993), Т. Брілл «Типологія румунської народної балади. І. Етіологічна легенда» (2005) та ін.

Також під егідою Румунської академії наук в 1948 році було засновано Комісію з фольклору, однак працювала вона несистематично, будучи перезатвердженою в 1987 році. Подані до неї доповіді було опубліковано в «Мемуарах Комісії з фольклору» (Бухарест, 1987–1996 рр.).

Фольклорні архіви. Фольклорний архів Румунської академії наук було засновано в 1930 році завдяки зусиллям І. Мушлі, який для збору необхідної інформації відвідав у 1923–1925 роках найвідоміші фольклорні архіви та етнографічні музеї Європи. Він розгорнув інтенсивну роботу з підготовки співробітників архіву за допомогою курсів та лекцій, запитальників та інструкцій. У період свого найвищого розвитку Архів мав понад 350 працівників. Незважаючи на те що переважна частина матеріалів стосувалася Трансильванії, цінні документи були також отримані з Банату, Молдови, Мунтенії та Олтенії. Архів припинив існування у 1949 році. Матеріали Архіву стали підґрунтям для створених пізніше спеціалізованих інститутів. У 1949–1950 роках у Клужі було засновано філію Бухарестського інституту фольклору (підпорядкованого водночас Румунській академії наук), де велися дослідження з угорського фольклору, – установу, яку підтримували І. Мушля, В. Бутуре, Д. Поп, І. Талош. З 1990 року в Клужі було засновано ще одну інституцію – Фольклорний архів Румунської академії наук, який практично продовжив дослідницьку діяльність, розгорнуту першим архівом, а згодом і іншими структурами. Новий інститут очолив Іон Кучеу.

Як і попередній, новостворений Архів спрямував свої зусилля на укладання бібліографії, антології румунського фольклору, типологічної системи та фольклорного атласу. Важливо зазначити, що в Клузькому архіві зберігаються понад 570 000 документів. Цінні відомості про діяльність цієї інституції знаходимо в праці І. Мушлі «Фольклорний архів Румунської академії. Студії, спогади про заснування, звіти про діяльність, запитальники 1930–1948 років» (Клуж, 2003 р., видана за сприяння Іона та Марії Кучеу). Важливим інструментарієм Архіву був «Щорічник Фольклорного архіву Румунської академії», який видавався І. Мушлею в Клуж-Напоці в 1932–1945 роках (вийшло 7 томів). Видання поновили в 1980 році під назвою «Щорічник з фольклору» (17 томів) за редакцією І. Талоша (до 1983 р.), а згодом І. Кучеу (до 1996 р.). Серед праць місцевих дослідників згадаємо розвідки І. Кучеу, який займався картографуванням аграрних обрядів Трансильванії: «Давні румунські аграрні обряди. Типологія та збірник текстів» (1988), «Феномен розповіді. Соціологічні та антропологічні дослідження народних оповідань» (1999). Також варто назвати «Довідник-скарб румунських, мадярських та саських прислів'їв і приказок із Трансильванії», «Збірник румунських казок про тварин» та ін.

Відзначимо також Фольклорний архів Молдови та Буковини, заснований у Яссах Іоном Чуботару. Маючи не таку давню традицію, проте користуючись підтримкою невтомних співробітників, він нараховує понад 80 000 етнофольклорних документів. Дослідження його співробітників опубліковані в «Зошитах Фольклорного архіву» (1979–1991), виданих за редакцією І. Чуботару.

Архів музичного фольклору. Дослідження музичного фольклору на науковій основі розпочалися з 30-х років ХХ ст. Першою професійною інституцією був Фонограмний архів Міністерства культури, заснований у 1927 році в Бухаресті зусиллями етномузикознавця Георге Брязула, який своїми програмними дослідженнями з 1924 року заклав основи наукових студій народної музики. До 1948 року було зібрано понад 10 000 мелодій з усіх регіонів країни. Незабаром було засновано Фольклорний архів Товариства румунських композиторів (1928–1943) під керівництвом Константина Бреїлою, якому належить вагомий внесок у наукове дослідження румунської народної музики. У 1930-х роках у фондах Архіву зберігалось понад 30 000 зареєстрованих мелодій.

К. Бреїлою називають «батьком румунського етномузикознавства». Він був першим, хто спробував подолати дилетантизм у збиранні музичного фольклору. Завдяки участі в густівських монографічних кампаніях він поставив збирання музичного фольклору на наукову основу (були запроваджені текстова картка, запитальники тощо). К. Бреїлою у праці «Фольклорний архів Товариства румунських композиторів. Нарис одного методу музичного фольклору» (1931) підтримав фундаментальну тезу про те, що суттєвою характеристикою народної музики є досконале єднання мелодії та тексту.

Спеціалізовані інститути

Бухарестський інститут етнографії та фольклору ім. К. Бреїлою мав незвичайну долю. Його було засновано в 1949 році під назвою Інститут фольклору, у 1962 році він перейшов у підпорядкування Румунської академії наук. Нову назву він отримав після приєднання до нього етнографічного відділу Інституту археології. З 1974 року його перейменували в Інститут етнологічних та діалектичних досліджень, після чого об'єднали із Центром фонетичних та діалектичних досліджень і Національним центром керівництва та розвитку народної творчості. Через рік до нього було приєднано колектив народної творчості, підпорядкований Інституту історії мистецтва. Лише 1990 року, повернувшись у систему Румунської академії наук, він отримав сучасну назву. Керівниками Інституту в різні періоди були С. Дрегой, М. Поп, І. Ілішіу, В. Ветішану, С. Іспас. Архів Інституту етнографії та фольклору містить записи на воскових валиках (близько 14 000), понад 6 000 дисків, близько 6 000 бобін магнітної стрічки.

Дослідження та узагальнюючі праці. За час свого функціонування Інститут етнографії та фольклору мав декілька періодичних видань, у яких публікувалися дослідження як співробітників Інституту, так і запрошених спеціалістів. Мова йде про «Журнал етнографії і фольклору» (виходить з 1959 р.), «Щорічник Інституту етнологічних та діалектологічних досліджень» (з 1976 р.). З 1990 року під егідою Румунської академії наук виходить «Щорічник Інституту етнографії та фольклору» [останній номер (16-й) було надруковано у 2005 р.]. Ці публікації стосувалися таких дисциплін, як етнографія, антропологія, фольклористика, етномузикознавство, етнохореографія.

Найбільш вагомими результатами досліджень румунських фольклористів друкувалися як монографії у видавництві Румунської академії наук або в спеціалізованих етнологічних видавництвах. У галузі теорії фольклорних текстів відзначимо декілька фундаментальних праць. Овідіу Бирля (1917–1990) є теоретиком переважно румунських фольклорних студій, про що свідчить його книга «Метод дослідження фольклору» (1969) – єдина ґрунтовна праця в румунській спеціальній історіографії. У ній критично викладено методи збирання фольклору та специфічні механізми його інтерпретації. Ученому також належать такі праці: «Фольклорна поетика» (1979), «Румунський фольклор» (1981, 1983). Георге Врабіє займається як фольклорною теорією в цілому, так і окремими напрямками, що засвідчують такі його праці: «Фольклор. Об'єкт, принципи, метод, категорії» (1970 р., праця з'явилася в 1947 р., пізніше була доповнена); «Румунська народна балада» (1966), «Поетична структура фантастичної казки» (1975). Серед інших авторів – Адріан Фокі [«Естетика усного» (1980)], Іон Вледуціу [«Румунська етнографія. Історія. Матеріальна культура. Обряди» (1973)].

Хотілося б відзначити кілька праць, що свідчать, з одного боку, про комплексність вивчення румунської

народної творчості, з другого, – про рівень аналізу, здійснено в окремих областях дослідження. Мова йде про внесок дослідників різноманітних центрів країни, які працювали при різних установах: Т. Памфіле «Дитячі ігри» (Бухарест, 1906–1907 рр.); Г. Грігоріу-Ріго «Народна медицина» (Бухарест, 1907–1908 рр.); Т. Герман «Народна метеорологія. Спостереження, вірування, обряди» (Блаж, 1928 р.); Г. Павелеску «Мана в румунському фольклорі» (Сібіу, 1944 р.), «Дослідження магії в румунів Східних Гір» (Бухарест, 1945 р.); Є. Комішел «Музичний фольклор» (Бухарест, 1967 р.); Т. Олександрю «Музичні інструменти румунського народу» (Бухарест, 1956 р.); «Румунська народна музика» (Бухарест, 1975 р.; 1980 р. – англ. мовою); Г. Опря «Румунський музичний фольклор» (Бухарест, 1983 р.); В. Бутуре «Етнографія румунського народу. Матеріальна культура» (Клуж-Напока, 1979 р.), «Румунська духовна культура» (Бухарест, 1992 р.), «Енциклопедія румунської етнотаніки» (I – Бухарест, 1979 р.; II – Париж, 1988 р.); П. Дротяну «Практика щастя. Фрагменти святкування» (Бухарест, 1985 р.); Г. Йордаке «Традиційні заняття на території Румунії» (I–IV – Крайова, 1985–1996 рр.); А. Оіштяну «Міфо-символічні мотиви та значення в румунській традиційній культурі» (Бухарест, 1989 р.), «Mythos & Logos. Студії та есе з культурної антропології» (Бухарест, 1997 р.); Є. Секошан, П. Петреску «Святковий народний одяг Румунії» (Бухарест, 1984 р.); М. Битке «Румунський народний одяг» (Бухарест, 1996 р.); А. Ружан «Загадка в румунському фольклорі» (Пітешти, 1998 р.); С. Ларіонеску «Вода в ритуалах, пов'язаних зі смертю» (Бухарест, 2000 р.); Є. Платон «Хресне братство. Архаїчна форма людської солідарності» (Клуж, 2000 р.) та ін.

«Етнографічний атлас Румунії». Як ми вже зазначали, проект складання цього атласу належить Р. Вуї – науковому співробітнику Клужького фольклорного архіву, але діяльність зі збору та систематизації матеріалів було розпочато в 1948 році Інститутом фольклору (з 1963 р. – Інститут етнографії та фольклору). На основі 20-ти тематичних запитальників (поселення, господарство, оселя, сільське господарство, розведення худоби, садівництво та овочівництво, вирощування технічних рослин, мисливство, транспортні засоби, розведення шовкопрядів, бджільництво, продукти харчування, ремесла, технічні споруди, родинні, весільні, похоронні обряди, календарні та інші обряди), розповсюджених у 1967–1972 роках, розпочався процес збирання матеріалу, який тривав до 1982 року. Було визначено 536 населених пунктів, що забезпечило ступінь репрезентативності 1:20, причому головним критерієм була «етнографічна цінність» відповідних населених пунктів. Усього було опитано понад 18 000 осіб. Крім співробітників Інституту етнографії та фольклору, у роботі взяли участь дослідники Інституту соціогуманітарних досліджень м. Крайови та етнографи повітових музеїв. У польових умовах було застосовано понад 6000 запитальників. Дослідникам вдалося зробити понад 150 000 фотографій.

Для складання «Етнографічного атласу Румунії» Інститут використав також фонди власного архіву:

близько 8600 запитальників, 1000 етнографічних карт, 20000 фотографій та 5000 фільмів. Результатом 50-річної роботи стала публікація архівних матеріалів. На сьогодні видано три томи: «Розселення» (2003), «Заняття» (2005), «Народна техніка. Харчування» (2008). Очікується видання останніх двох томів: «Народне мистецтво та одяг», «Свята й обряди».

Водночас велася робота і над зводом етнографічних відомостей, що базувався на транскрипції та систематизації матеріалів, отриманих за допомогою запитальників атласу. До цього часу було опубліковано перший том «Розселення» (2007), а також п'ять томів серії «Свята й обряди» (2001–2007), класифіковані за історичними областями. Очікується видання томів, присвячених заняттям, народній техніці, народному мистецтву та одягу. Координатором «Етнографічного атласу» та збірника документів є Іон Гіною. Атлас був також координований у різний час Іоаном Ілішу.

Варто відзначити й нову галузь дослідження, започатковану впродовж останніх років, якій присвятили свої праці переважно дослідники Інституту етнографії та фольклору. Ідеться про дослідження меншин та румунів з-за кордону. Вивченню меншин присвячено такі праці: І. Келча «Цигани Румунії» (1944), «Цигани-ложкарі. Відгадування загадки» (1944), Г. Чабану «Музиканти з Клежан. Репертуар стилю та інтерпретації» (1969), Р. Раліаде, М. Куцан «Румуни Угорщини» (2004), Є. Колта «Віхи міфології румунів Угорщини» (2004). Етнофольклорні простори поза межами Румунії було досліджено з неабияким інтересом, а польові матеріали опубліковано, а саме: П. Папахаджі «Арумунські говори» (1904–1905); Д. Космулей «Арумунські традиції, вірування та забобони» (1909); Н. Караяні «Арумунський гремостянський фольклор» (1982); С. Пушкаріу «Історорумунські студії» (1905–1906); П. Папахаджі «Мегленорумуни» (1902–1903); Т. Капідан «Мегленорумуни. Їхня історія та говір» (1925), «Народна література у мегленорумунів» (1928); Є. Циркомніку «Мегленорумуни. Історична та культурна доля» (2004); Є. Циркомніку, Ю. Вісошенські «Румуни, що на півдні від Дунаю. Весільні традиційні обряди» (2003); Г. Джіугля «Від румунів Сербії. Збірка народної літератури» (1913); Є. Козма «Народні пісні румунів Угорщини» (1987); Є. Мартін «Етнографічні дані про румунів Угорщини» (1995), «Календарні свята румунів Угорщини» (2003); М. Гурзеу «Весілля в румунів Угорщини» (1996); К. Санду-Тімок «Народні вірші румунів долини Тімоку» (1943); Є. Циркомніку «Румуни межиріччя Відіну, Дунаю та Тімоку. Свята, обряди, вірування» (2010); А. Раціу «Румуни на сході Бугу» (1994) та ін.

Етнографічні музеї

Етнографічні музеї як самостійні установи або як відділи повітових історичних музеїв є прикладом іншого напрямку вивчення румунської народної творчості. З одного боку, вони дозволяють виділити регіональні, повітові чи місцеві традиції (тут слід обов'язково згадати різні фестивалі та ярмарки народних майстрів, організовані під їхнім патронатом); з другого, – вони зберігають фонди та архіви. Музеї проводять роботу, здебільшого залиша-

ючись без підтримки, із систематизації та використання власних фондів або узагальнюючих досліджень, що їх зазвичай публікують у своїх журналах або наукових збірниках. Відзначимо високий науковий рівень «Щорічника Етнографічного музею Буковини» (Сучава, з 1999 р.), «Щорічника Етнографічного музею Молдови» (Ясси, з 2001 р.), а також «Щорічника Етнографічного музею Трансильванії» (Клуж-Напока, з 1958 р.). Ці музеї зазвичай об'єднують навколо себе багатьох любителів фольклору, аматорів, які здебільшого, як і на початку досліджень народної творчості, є надзвичайно активними та мобілізуються під час заходів, організованих музеями або спеціалізованими журналами.

Серед нових музеїв, що розгорнули надзвичайно плідну діяльність – Музей всесвітньої етнографії ім. Франца Біндера у м. Сібіу, заснований Корнелом Букуром, та Етнографічний музей у м. Брашов (з 1990 р.), який очолює Ліджія Фулга. Ще одним новим музеєм, що спеціалізується на антропології, є Музей румунського селянина (Бухарест з 1990 р., видає журнал «Свідок. Журнал антропології Музею румунського селянина», з 1998 р.).

Слід згадати декілька музеїв з давньою традицією, музеї сільської цивілізації, багато з яких стали відомими не лише в Румунії, але й за кордоном. Музей села імені Дімітріе Густі в Бухаресті було створено в 1936 році (площа 6,9 га), він носить ім'я свого засновника. Хронологічно цей музей став третім у світі скансеном. На відміну від інших музеїв просто неба, він вважався соціологічним музеєм сучасного румунського села, синтезом румунського села, більш реальним та менш романтичним, ніж решта подібних закладів. Музей нараховує 121 комплекс народної архітектури (338 споруд) та колекцію з 53 828-ми предметів. Найдавнішими спорудами є хата із

с. Заподени (повіт Васлуй, XVII ст.); господарство з Бербешти (Мараморощина, 1775); господарство з Керелуш (повіт Арад), Войтінел (повіт Сучава), хата із Саскіз (повіт Муреш), Стража (повіт Сучава, XVIII ст.); церква з Драгомірешти (Мараморощина, 1722); церкви з Тімішени (повіт Горж, 1773), Репчуне (повіт Нямц, 1733), Туря (повіт Клуж, XVIII ст.).

Ще одна установа – Музей традиційної народної цивілізації «Астра» в м. Сібіу (відкритий у 1967 р.). На площі 96 га міститься понад 300 споруд. Його вважають найбільшим музеєм просто неба в Румунії та одним з найбільших у Південно-Східній Європі.

На півночі Румунії функціонують два подібних музеї (однак менших розмірів): Музей мараморського села (насправді це етнографічний відділ просто неба зонального музею) із Сігеу (Мармаціей, заснований у 1981 р.; нараховує 30 комплексів, деякі з них – із XVI ст.); Музей етнографії та народного мистецтва з Бая (Маре, заснований у 1984 р.; площа 12 га, найдавніша споруда датована 1758 р.).

Підсумовуючи, можемо констатувати, що в румунській етнологічній традиції існують області дослідження, які викликають інтерес науковців (як, наприклад, народна міфологія, магічна медицина, обряди і вірування, народний календар тощо); з іншого боку, виникають нові напрями досліджень в відповідь на радикальні зміни, що відбулися у сільському житті, або феномени міграції з села до міста, нові традиції, традиції румунів, що проживають за кордоном (як історичні провінції, так і нові міграції останніх років – маємо на увазі дослідження великих громад румунів Італії та Іспанії).

Примітки

¹ Schott Arthur și Albert. Walachische Maerchen, Herausgegeben mit einer Einleitung über das Volk der Walachen und einem Anhang zur Erklärung der Märchen. – Stuttgart und Tübingen, 1845.

² Alecsandri V. Poezii populare. Balade (cîntice bătrânești) adunate și îndreptate de Vasile Alecsandri. – Iași, 1852, 1853.

³ Marian S. Fl. Descîntece poporane române. – Suceava, 1886.

⁴ Zanne I. A. Proverbele românilor. – București, 1895. – Т. I; 1897. – Т. II; 1899. – Т. III; 1900. – Т. IV; 1900. – Т. V; 1901. – Т. VI; 1901. – Т. VII; 1901. – Т. VIII; 1901. – Т. IX; 1903. – Т. X.

⁵ Niculiță-Voronca E. Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică. – Mihalcea, 1903.

⁶ Mușlea I., Bîrlea O. Tipografia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu. – București, 1971.

⁷ Fochi A. Datini și eresuri populare de la sfîrșitul secolului al XIX-lea: răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu. – București : Minerva, 1976.

⁸ Див.: Etymologicum Magnum Romaniae. – 1893. – Vol. III.

Переклад з румунської Антонія Мойсея